

ПАН ТВАРДОЎСКІ

Негістарычная драма ў 2-х дзях

АСОБЫ:

Пан Твардоўскі, чарнакніжнік.
Барбара Радзівіл, маладая віленская магнатка.
Ганна Радзівіл, яе сястра,
яна ж – Незнаёмая, яна ж – Вучань Ян.
Жыгімонт Аўгуст, вялікі князь літоўскі, каралевіч.
Суддзя, ён жа – Пасланец.
Гальшка, карчмарова дочка.
Кавалеры, Фрэйліны, Жаўнеры, Блазны.

Дзеянне адбываецца 13 ліпеня 1572 г. у прыдарожнай ліцвінскай карчме, а таксама ў розных іншых месцах у розныя часы.

+ + +

У Барнардынскай прысадзе шапочуць пажоўклыя лісці,
Ледзь прыкметны на сцежках бліскучыя скуркі каштанаў,
І вада ў Вялейцы, ад зімна сіней і празрысцей,
Гаманіць з камянем аб працёкшых гадах без устану...

...І выходзіць між дрэў, ў патаёмную вечара пору,
Князь апошні Літвы, ў хвалях гаснучых зыбкага свету,
З барадой кучаравай – даспелых каштанаў калёру,
Са струсёвым пяром, што як воблык, пад чорным барэтам.

І, суваючысь крокам павольным па сцежынках саду,
Ён усходзе на гору, падходзіць да вежы цаглянай
І, апёршысь рукой пад плашчом на злачоную шпаду,
На прыціхшае месца глядзіць аж да самага рана...

І чакае... пакуль не засмуціцца ноч над ракою,
Над вадой пабялеўшай прытуляцца сонныя мары
І ў празрыстай імгле паплывуць лебядзі чарадою,
А над іскрамі росаў праблісне апратка Барбары...

Ігнат Канчэўскі, “Вераснёвае пано” (1923)

Пралог

Няпэўны час, нерэальная прастора, нязнаныя абставіны.

Ці то на яве, ці то ў сне да чарнакніжніка Т в а р д о ў с к а г а з'яўляецца
Д'яблаў Пасланец.

П а с л а н е ц. Твае варункі прынятыя, чарнакніжнік. Наш уладар пасмяяўся з тваіх хітрыкаў, але пагадзіўся. Усё адно нас не ашукаеш.

Т в а р д о ў с к і. Пабачым. *(Патрабавальна.)* Дзе магічнае люстра?

П а с л а н е ц. А можа, лепей возьмеш грошы? Шмат грошай, незлічонае багацце!

Т в а р д о ў с к і. Люстра!

П а с л а н е ц. А каханне найпрыгажэйшых жанчын у свеце?

Т в а р д о ў с к і. Аддаць несмяротную душу за няшчырыя абдымкі распусніц? Люстра!

П а с л а н е ц. А бязмежная ўлада над людзьмі?

Т в а р д о ў с к і. Той, хто ведае будучыню, мае сапраўдную ўладу над светам. *(Нецярпліва.)* Люстра!

П а с л а н е ц. Які ты ўпарты! *(Пляскае ў далоні.)*

Двое с л у г-ч а р ц я н я т прыносяць вялікае люстра на драўлянай падстаўцы. Люстра закрыта палатном. Чарцяняты кланяюцца Пасланніку і знікаюць.

Т в а р д о ў с к і *(падазрона)*. Тое самае?

П а с л а н е ц. Не сумнявайся. Мы супраць цябе, не ашукваем сяброў. Магічнае люстра Валентуса, з дапамогай якога можна зазірнуць у мінулае і ў будучыню, пагаварыць з нябожчыкамі або з уласнымі нашчадкамі. Можна здзейсніць і іншыя дзіўныя рэчы. Папярэджваю: не ўсе ўласцінасці люстра вядомыя, таму яно вельмі небяспечнае.

Т в а р д о ў с к і. Не сумнявайся, я даведаюся пра ўсе яго ўласцінасці. *(Падыходзіць да люстра, з цікавасцю кранае бераг палатна.)*

П а с л а н е ц *(задуменна)*. Маг Валентус дарага заплаціў за сваё вынаходніцтва. У яго не было на гэтым свеце ні сяброў, ні блізкіх, ні каханай...

Т в а р д о ў с к і *(абыякава)*. Кожны мудры чалавек самотны ў гэтым свеце. Веды – вышэй за ўсё.

П а с л а н е ц. Ну, што ж. Зычу поспехаў. Магічнае люстра – тваё, твая бессмяротная душа – наша.

Т в а р д о ў с к і. Але памятайце пра маю ўмову: сваю душу я аддам вам толькі ў Рыме.

П а с л а н е ц. Памятаем. *(Іранічна.)* Дарэчы, чаму ты выбраў менавіта Рым?

Т в а р д о ў с к і. Бо ніколі туды не паеду! *(Пераможна рагоча.)*

П а с л а н е ц. Мы так і зразумелі. Але памятай, чарнакніжнік: калі ты не прыедзеш у Рым, Рым з'явіцца да цябе. *(Знікае.)*

Т в а р д о ў с к і. Патрэбны мне ваш Рым! *(Нецярпліва адхінае палатно.)* Ведаеш, шаноўнае люстра, што я папрашу паказаць мне найперш? Маю смерць. *(Шэпча магічны заклён.)* Пакажы, як слаўтаму чарнакніжніку Твардоўскаму ўдалося падмануць самога Д'ябла і дасягнуць несмяротнасці! *(Глядзіць у магічнае люстра.)*

Нечакана ў люстры з'яўляецца жахлівая выява: чэрці цягнуць няшчаснага чарнакніжніка Твардоўскага ў пекла і пераможна рагочуць.

Т в а р д о ў с к і. Не, гэтага не можа быць! Я ж усё прадумаў... *(Адхінаецца ад люстра.)* Што за д'ябальскія жарты?! *(Крычыць.)* Я хачу разарваць дамову!..

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

З'ява першая

Арышт

13 ліпеня 1572 года. Прыдарожная карчма недалёка ад Вільні. У пакоі на другім паверсе спыніўся чарнакніжнік Т в а р д о ў с к і. Ён спіць на тапчане, не распрануўшыся, каля дзвярэй стаяць нераспакаваныя рэчы, у куце на драўлянай падстаўцы стаіць закрытае палатном магічнае люстра.

Чуваць, як у горадзе трывожна б'юць званы ў касцёлах і цэрквах.

У пакой уваходзіць Г а л ь ш к а, карчмарова дачка, з вялізным сподкам у руках.

Г а л ь ш к а. Прачынайцеся, пане! Час снедаць.

Т в а р д о ў с к і *(усхапляецца)*. Я хачу разарваць дамову!.. Прэч, нячысцікі! Я не аддам вам свае душы!

Г а л ь ш к а *(спалохана)*. Ай!

Т в а р д о ў с к і *(заўважае Гальшку)*. Ты хто?

Г а л ь ш к а. Я – Гальшка, карчмарова дачка. Учора, прыехаўшы, вы прасілі прынесці вячэру. Але калі я зазірнула ў пакой, пан ужо спаў. То, можа, з'ясе сняданак?

Т в а р д о ў с к і (*апамятаўшыся*). Прабач, дзяўчынка. (*Вінавата.*) Сніўся мне прыкры сон. Быццам два д'яблы б'юцца за маю душу, цягнуць яе ў розныя бакі, раздзіраюць на часткі, а Маці Божая назірае за імі з нябёсаў і гаротна плача.

Г а л ь ш к а. Які жах!

Т в а р д о ў с к і. Нічога, я ўжо прызвычаіўся. (*З цікавасцю.*) А што на сняданак?

Г а л ь ш к а. Хлеб, масла, авечы сыр, гародніна. (*Стаўляе сподак на край вялізнага дубовага стала, на якім ляжаць нераспакаваныя запыленыя кнігі.*) Яшчэ пан замаўляў учора бутэльку рэйнскага віна. (*Асуджальна.*) Але пачынаць божы дзень з віна – нядобра.

Т в а р д о ў с к і (*сядае за стол*). Нядобра, Гальшка. Але ў мяне, старога чалавека, няшмат радасцяў засталася ў жыцці. Увесь час я ў дарозе, некуды спяшаюся, ад некага ўцякаю. (*Налівае ў кубак віна і выпівае.*) Ні дома, ні сям'і, ні сяброў. Дык хоць боскага напою вып'ю. (*Прыслухоўваецца*). А з якой нагоды б'юць званы ў Вільні?

Г а л ь ш к а. Кажуць, у Кракаве памёр кароль.

Т в а р д о ў с к і (*ад нечаканасці выпускае кубак з віном*). Жыгімонт памёр? (*Усхапляецца з-за стала*). Гальшка, бяжы хутчэй да бацькі! Хай падрыхтуе мне вазок! Я мушу зараз жа выпраўляцца ў дарогу. (*Мітусіцца на пакоі, хапаецца за кнігі, прылады для доследаў, люстра.*) Уцякаць, пакінуць гэтую краіну як найхутчэй!

Г а л ь ш к а (*здзіўлена*). Але ж вы толькі ўчора прымчаліся, пане! Хаця б сняданак з'елі...

Т в а р д о ў с к і. Бяжы, няма часу!

Гальшка здзіўлена паціскае плячыма і выходзіць з пакоя.

Т в а р д о ў с к і (*сам да сябе*). Кароль Жыгімонт Аўгуст, апошні з Ягелонаў пакінуў свет! Як даўно я неглядзеў на зоркі, стары п'яніца! (*Паспешліва капаецца ў сваіх рэчах, знаходзіць нейкі скрутак, разгортвае і чытае рукапіс.*)

Нечакана ў пакой уваходзіць С у д д з я, які штурхае перад сабой спалоханую Г а л ь ш к у. С у д д з я вельмі падобны да Пасланца, можа здавацца, што гэта тая самая асоба.

Г а л ь ш к а (*да Твардоўскага*). Пане, унізе поўна жаўнераў!

С у д д з я. Цыц, дурніца! (*Хапае Гальшку за руку і прыцягвае да сябе, каб закрыць дзяўчыне рот.*)

Т в а р д о ў с к і. Хто гэта? *(Углядаецца ў твар чалавека, які ўвайшоў).*

С у д д з я *(з усмешкай)*. Не пазнаеш старога знаёмага?

Т в а р д о ў с к і. Пан суддзя... А я ўжо было падумаў...

С у д д з я. Я ж абяцаў, што мы з табой яшчэ сустрэнемся, чарнакніжнік Твардоўскі!

Т в а р д о ў с к і. Мінула шмат гадоў, і я забыўся пра вашае абяцанне.

С у д д з я. Я не забыўся. Так што збірайся: пойдзеш спачатку ў вязніцу, а потым на вогнішча.

Т в а р д о ў с к і. Але я ў мяне ахоўная грамата ад караля. *(Працягвае Суддзі скрутак.)*

С у д д з я. Памятаю, некалі чытаў. Але кароль памёр. *(Кідае скурук пад ногі Твардоўскаму і паказвае чарнакніжніку іншы скрутак.)* І я маю судовы ордэр на твой арышт. *(Паказвае на Гальшку.)* Хто гэтая дзеўка?

Т в а р д о ў с к і. Пусціце яе. Гэта карчмарова дачка. Прынесла сняданак.

С у д д з я. Няхай пакуль што пасядзіць у тваім пакоі, каб не нарабіла ляманту.

Т в а р д о ў с к і. Гэтулькі гадоў мінула... Чаму ты не пакінеш мяне ў спакоі, пане?

С у д д з я. Бо я мушу даведацца праўду і пакараць вінаватых. Хто напусціў чары на каралевіча Жыгімонта? Як у яго дайшло да шлюбу з распусніцай Барбарай Радзівіл? Ты адзіны сведка. Цябе чакае жорсткі допыт у катойні, даражэнькі.

Т в а р д о ў с к і. Гэта доўгая і заблытаная гісторыя. У катойні я наўрад ці раскажу яе падрабязна.

С у д д з я *(хітра)*. Добра, я дам табе іншую мажлівасць. Вазьмі пяро, паперу, і падрабязна апішы ўсё, што адбылося дваццаць гадоў таму. Твой далейшы лёс будзе залежаць ад таго, што ты напішаш. Не спрабуй уцякаць – пакой вартуюць жаўнеры. Я наведу віленскага ваяводу і неўзабаве вярнуся.

Т в а р д о ў с к і. А дзяўчыну пусціце?

С у д д з я. Маё слова. Але без хітрыкаў! Пад акном таксама стаяць жаўнеры.

Т в а р д о ў с к і. Не ў тым я веку, каб скакаць праз акно, пане суддзя.

С у д д з я *(задаволена)*. І то праўда. Таму бярыся за працу, нягоднік. *(Суддзя пакідае пакой.)*

Гальшка кідаецца да дзвярэй, грукае, штурхае, але дарма.

Г а л ь ш к а (*узрушана*). Яны нас зачынiлі!

Т в а р д о ў с к і. Супакойся, дзяўчына, нешта прыдумаем.

Г а л ь ш к а (*з жахам і цікавасцю глядзіць на Твардоўскага*). Няўжо вы той самы Твардоўскі? Чарнакніжнік, які навучыўся ператвараць мышыныя каўцюшкі ў золата?

Т в а р д о ў с к і (*абурана*). Фэ, хто прыдумаў такое глупства?

Г а л ь ш к а. Чараўнік, які на заклад з бурмістрам перавярнуў дагары кракаўскую ратушу?

Т в а р д о ў с к і (*усміхаецца*). Можа і было такое па-маладосці, не помню.

Г а л ь ш к а (*захоплена*). Маг, які змяняў жолабы рэк, перасоўваў з месца на месца скалы, які здзейсніў падарожжа на месячык?!

Т в а р д о ў с к і (*зацікаўлена*). Падарожжа на месячык? Як гэта?

Г а л ь ш к а (*з веданнем справы*). Верхам на чорным пеўні!

Т в а р д о ў с к і (*са шкадаваннем*). Чуткі пра мае геройствы перабольшаныя. Каб я такое мог рабіць, то не сядзеў бы цяпер пад арыштам.

Г а л ь ш к а (*насля паўзы, расчаравана*). Вы напішыце тое, пра што просіць суддзя?

Т в а р д о ў с к і. Гэта мяне не ўратуе. Суддзя прыдумаў фокус з прызнаннем, каб узгадніць мой арышт з віленскім ваяводам. Яму патрэбна мая смерць на вогнішчы, а не прызнанне.

Г а л ь ш к а. Што ж рабіць?

Т в а р д о ў с к і. Цябе яны выпускаць. А за мяне не бойся. Хоць я і не лётаў на чорным пеўні на месячык, але ўсё ж я чараўнік. (*Падыходзіць да магiчнага люстра і скiдае з яго палатно. Моўчкі ўглядаецца ў цёмную матавую паверхню.*)

Г а л ь ш к а (*забыўшыся на страх, з дзіцячай цікавасцю*). Што гэта?

Т в а р д о ў с к і. Магiчнае люстра.

Г а л ь ш к а. А я думала – карціна. Навошта люстра завешваць палатном? Нябожчыкаў тут няма...

Т в а р д о ў с к і. Бо глядзець у магiчнае люстра небяспечна – яно зацягвае ў сваю глыбiню... Лепей табе адварнуцца, дзяўчына. Зараз я прамоўлю заклён і знікну ў магiчным люстры. А ты потым зноў накрыеш люстра палатном.

Г а л ь ш к а (*спалохана*). Знікніце? Назаўсёды?

Т в а р д о ў с к і. Не... Вярнуся праз дзень... Альбо праз год.

Г а л ь ш к а (*з жахам*). Праз год?.. Пачакайце, пане! Калі ласачка, раскажыце мне спачатку гісторыю пра караля Жыгімонта і Барбару Радзівіл. Я не вытрымаю цэлы год!

Т в а р д о ў с к і. Якая ты цікаўная... Хіба мала ты чула пра іх розных плётак?

Г а л ь ш к а. Але гэта толькі плёткі, як і пра чорнага пеўня. А суддзя сказаў, што Вы адзін ведаеце як было насамрэч!

Т в а р д о ў с к і (*важна*). Так. Ніхто акрамя мяне не ведае сапраўднай гісторыі кахання караля Жыгімонта Аўгуста і Барбары Радзівіл. (*Заклапочана*). Толькі не да таго зараз.

Г а л ь ш к а (*з мальбой*). Пане Твардоўскі! Мяне праз Вас зачынілі ў гэтым пакоі. Вы сабе знікнеце ў люстры, а я буду сядзець адна цэлы дзень!

Т в а р д о ў с к і (*вагаецца*). Хм!

Г а л ь ш к а (*у роспачы*). Дый сняданак Вы свой не з'елі, нават віно не выпілі! (*Спрытна падбірае з падлогі кубак, выцірае фартухом і налівае Твардоўскаму віна.*)

Т в а р д о ў с к і (*па-філасофску*). І праўда: куды спяшацца? Перада мною – вечнасць. (*Сядае за стол.*) Добра, я раскажу табе гэтую незвычайную гісторыю, але дай слова, што захаваш яе ў таямніцы.

Г а л ь ш к а. Клянуся! (*Сядае на тапчан і ўважліва слухае.*)

Т в а р д о ў с к і. Толькі адразу цябе расчарую: у каханні Жыгімонта і Барбары не было ніякай варажбы, ніякіх мілосных эліксіраў, ніякіх магічных заклёнаў. Яны закахаліся адзін у аднаго з першага пагляду, з першага... танца. Здарылася гэта так. У Барбары Радзівіл была старэйшая сястра, Ганна...

Пакой знікае ў цемры, чуваць толькі голас чарнакніжніка Твардоўскага, які далятае з далечыні часу.

З'ява друная Сёстры

Вільня, 5 верасня 1543 года. Баль у палацы вялікага князя літоўскага, каралевіча польскага Жыгімонта Аўгуста. Кавалеры і фрэйліны круцяцца па залі ў вясёлым, імклівым танцы. Сярод усіх вылучаецца каралевіч Жыгімонт, апрануты ўва ўсё чорнае, і Ганна Радзівіл, апранутая ў белую сукенку. Калі танец канчаецца, галантны Жыгімонт і шчаслівая, задаволеная ўвагай каралевіча Ганна застаюцца разам і гамоняць.

Жыгімонт (*куртуазна*). Вы цудоўна таньчыце, Ганна. І так прывабна выглядаеце ў гэтай белай сукенцы.

Ганна. Дзякуй за кампліменты, Ваша Вялікасць. (*Какетліва.*) Але ж Вы іх гавораце ўсім паннам, з якімі таньчыце.

Жыгімонт. Не ўсім. Толькі тым, якія мне падабаюцца. (*Ціха*). Тым, якія ноччу чакаюць мяне ў сваіх спачывальнях.

Ганна (*з удаванай сарамлівасцю*). Ваша Вялікасць!

Жыгімонт (*на вуха Ганне, на змоўніцку*). Пасля балю, як звычайна.

Ганна (*вінавата азірнуўшыся, пераводзіць размову на іншую тэму*). Ах, Вы нават не ўяўляеце, Васпане, як сумна было ў Вільні да Вашага прыезду!

Жыгімонт. Якраз, каб разagnaць ваш правінцыйны сум я і прыехаў. А Вы мне дапамагаеце гэта рабіць.

Ганна (*з дакорам*). Не толькі я, але і іншыя віленскія панны. Вашыя ўпадабанні – зменлівыя і недаўгавечныя.

Жыгімонт. Ну, што Вы, Ганна! У Вас няма канкурэнтак.

У гэты час у залю ўваходзіць адзетая ўва ўсё чорнае Барбара Радзівіл, нясмела разглядаецца на бакі, некага шукаючы.

Жыгімонт (*з цікавасцю*). Хто гэтая прыгажуня?

Ганна (*незадаволена*). Вось бачыце, гутарыце з адной паненкай, а сочыце за іншымі. Гэта мая малодшая сястра. (*Кліча*). Бася!

Барбара, убачыўшы сястру, радуецца. Падыходзіць да Ганны і Жыгімонта, кланяецца каралевічу.

Жыгімонт. Мы знаёмыя?

Барбара (*сарамліва апусціўшы вочы*). Калі мне было сем гадоў, вы, Ваша Вялікасць разам з бацькамі заязджалі ў наш маёнтак.

Жыгімонт (*смяецца*). Мне было тады не нашмат больш! Прыемна пабачыць прыяцельку дзяцінства.

Ганна (*строга*). У Барбары нядаўна памёр муж. Гэта яе першы выхад у свет пасля жалобы.

Жыгімонт. Муж? (*Раўніва.*) І кім быў гэты шчаслівы чалавек?

Барбара (*зачырванеўшыся*). Ваша Вялікасць!..

Жыгімонт (*сумеўшыся*). Выбачайце, выпадала б запытацца: хто быў гэты няшчасны?

Ганна. Станіслаў Гаштольд, віленскі ваяводзіч.

Жыгімонт. Старадаўны род. *(Глядзіць з-пад ілба на Барбару.)*. Але, здаецца, выгас беззваротна?

Барбара. Так, у нас са Станіславам не было дзяцей.

Гучыць урачыстая, крыху тужлівая музыка.

Ганна *(спрабуе звярнуць на сябе ўвагу)*. Новы танец, Ваша Вялікасць!

Жыгімонт *(да Барбары)*. Дазвольце мне выкупіць віну за сваю нетактоўнасць і запрасіць Вас на танец, пані Барбара? *(З пачуццём гонднасці)*. Спадзяюся, Вы не адмовіце будучаму каралю?

Барбара. Я Ваша пакорлівая служка, Васпане. *(Схіляецца ў паклоне.)*

Жыгімонт з Барбарай ідуць таньчыць. Адзін з прыдворных запрашае разгубленую і незадаволеную Ганну. У час доўгага старадаўнага танца Жыгімонт не зводзіць з Барбары вачэй, а прыдворныя дамы і кавалеры кідаюць зацікаўленыя позіркы на каралевіча і ягоную партнёрку.

Калі танец канчаецца, Жыгімонт і Барбара кланяюцца адзін аднаму і застаюцца стаяць разам. Да іх адразу падыходзіць Ганна Радзівіл.

Ганна. Барбара, з табой хоча пазнаёміцца малады граф Тэнчынскі! *(З надзеяй.)* А Вы, Ваша Вялікасць, не пакінеце мяне ў адзіноце? Здаецца, баль неўзабаве скончыцца.

Жыгімонт *(суха)*. На жаль, я мушу пакінуць Вас да завяршэння балю. Пільныя дзяржаўныя справы. *(Да Барбары.)* Пані Барбара, Вы ведаеце, што паводле закону маёнтка Вашага мужа, як апошняга з роду, адыходзіць да каралеўскай маётнасці?

Барбара. Так, Ваша Вялікасць. Я гатова хоць заўтра пакінуць Геранёны і пераехаць у палац маёй маці.

Жыгімонт. Не спяшайцеся. Мой абавязак, як вялікага князя літоўскага, зрабіць інспекцыю маёнтка. Таму чакайце мяне неўзабаве ў Геранёнах!

Барбара. Для мяне гэта вялікі гонар, Ваша Вялікасць!

Жыгімонт імкліва адыходзіць, нават не развітаўшыся з Ганнай.

Барбара *(задумліва)*. Няўжо гэта так пільна?

Ганна *(абурана)*. Ты!.. Ты!.. Навошта ты сюды прыйшла, сястрычка! Сядзела б у сваёй нары і аплаквала мужа!

Барбара *(здзіўлена)*. Ганна!

Г а н н а. Не здагадваешся, дзеля чаго ён прыедзе ў Геранёны? Дурнічку ўдаеш?

Б а р б а р а (*вінавата*). Ганна!

Г а н н а. Так заўсёды ў маім жыцці! Усё добра, пакуль не з'яўляешся ты з сваімі бессаромнымі вачыма і ўяўнай пакорай. Ненавіджу цябе! (*Выбягае з залі.*)

Б а р б а р а (*у роспачы*). Ганна, вярніся!

Зноў гучыць музыка. Барбара застаецца адна сярод параў, якія таньчаць. Да новай абранніцы каралевіча Жыгімонта ніхто не адважваецца падысці.

З'ява трэцяя Чароўны эліксір

Вільня, 3 жніўня 1547 года. Невялікі пакой у доме, дзе пасяліўся чарнакніжнік Т в а р д о ў с к і. Ён сядзіць за сталом і нешта піша; на стале – кнігі, астралябія, прылады для алхімічных доследаў, а яшчэ адкаркаваная бутэлька віна і абернуты келіх. У куце пакоя на драўлянай падстаўцы стаіць магічнае люстра, закрытае палатном.

Чуваць нервовы стук у дзверы.

Т в а р д о ў с к і (*адрываецца ад працы*). Калі ласка! Заходзьце!

У пакой уваходзіць Н е з н а ё м а я ў прыгожым, багатым строі, твар яе закрыты вэлюмам.

Н е з н а ё м а я . Тут жыве слауты маг Твардоўскі?

Т в а р д о ў с к і. Ён перад вамі, пані. (*Устае з-за стала.*)

Жанчына з недаверам глядзіць на мага, потым уважліва аглядае пакой.

Н е з н а ё м а я . Гэта напэўна Вы?

Т в а р д о ў с к і. А што – непадобны? (*Усміхаецца*). Пані чакала ўбачыць карла з сівой барадой да падлогі?

Н е з н а ё м а я . Не. Але я думала, што слаутыя магі выглядаюць іначай. Больш таямніча і велічна... (*Пагардліва*). У Вас парвана рукаво камзола.

Т в а р д о ў с к і (*разводзіць рукамі*). Выбачайце, калі я не адпавядаю Вашым спадзяванням. Чым магу дапамагчы?

Н е з н а ё м а я . Мне патрэбен мілосны эліксір. Мой кавалер перастаў звяртаць на мяне ўвагу. Бо закахаўся ў іншую...

Т в а р д о ў с к і (*пагардліва*). Мілосны эліксір? Дзеля гэтай дробязі Вы турбуеце прафесійнага мага? Яго Вам зробіць усякая вясковая варажбітка!

Н е з н а ё м а я . Мне патрэбны сапраўдны магічны сродак, а не нейкае там прываротнае зелле. Мілоснае пітво, такое, як выпілі некалі Трышчан з Іжотай. І пакахалі адзін аднаго навекі.

Т в а р д о ў с к і. Так? Але помніцца, Трышчан меў праз гэта шмат клопату. Вы ўпэўнены, пані, што Вашае каханне не прынясе клопату Вашаму кавалеру?

Н е з н а ё м а я . Я Вас шчодро ўзнагароджу. (*Падае Твардоўскаму скураны мяшэчак з грашыма.*)

Т в а р д о ў с к і (*узважаўшы мяшэчак на руцэ*). А атрута вам, выпадкова, не патрэбная, пані?

Н е з н а ё м а я . Для каго?

Т в а р д о ў с к і. Для Вашай суперніцы.

Н е з н а ё м а я (*узрадавана*). Патрэбна! Я заплачу яшчэ больш!
(*Падае Твардоўскаму яшчэ адзін мяшэчак.*)

Т в а р д о ў с к і (*здзіўлена*). Ну, што Вы, я пажартаваў!

Н е з н а ё м а я . Шкада.

Т в а р д о ў с к і. Я зраблю Вам мілосны эліксір, пані. (*Вінавата.*) Я збіраюся ўчыніць падарожжа ў Сарагосу і грошы мне спатрэбяцца. Зробіць пані ласку назваць сваё імя?

Н е з н а ё м а я (*няўпэўнена*). Я хацела б захаваць інкогніта.

Т в а р д о ў с к і. Але для таго, каб зрабіць эліксір, я павінен назваць у заклёне Вашае імя.

Н е з н а ё м а я . Ганна.

Т в а р д о ў с к і. А імя кавалера?

Н е з н а ё м а я . Яно таксама патрэбна?

Т в а р д о ў с к і. Вядома. (*Узнёсла.*) Як Трышчан з Іжотай!

Н е з н а ё м а я (*неахвотна*). Жыгімонт.

Т в а р д о ў с к і. А імя суперніцы?

Н е з н а ё м а я (*яшчэ больш неахвотна*). Барбара.

Т в а р д о ў с к і (*кідае здзіўлены позірк на Незнаёмку, але стрымваецца*). Больш няма пытанняў. Зараз я прыгатую эліксір. Магу я папрасіць шануюную пані пачакаць хвілінку за дзвярыма? (*Таямніча.*) Таямніцы прафесіі.

Н е з н а ё м а я . Зразумела.

Незнаёмая выходзіць. Твардоўскі пазяхае, хавае ў скрыню мяшэчак з грашыма.

Т в а р д о ў с к і (*задаволена*). Восьмы мяшэчак ад закаханых паненак. І кожная з закаханых Іжотаў называе тое самае імя: Жыгімонт.

Потым вымае з шафкі невялікую парожнюю бутэлечку, налівае туды віна з бутэлькі, якая стаяла на стале. Паглядзеўшы на бутэлечку, незадаволена ківае галавой, адлівае крыху ў кубак.

Т в а р д о ў с к і. Зашмат. (*Выпівае з келіха віно. Затывае бутэлечку спецыяльным коркам*). Шаноўная пані, заходзьце!

Уваходзіць Незнаёмая.

Т в а р д о ў с к і. Магія споўнілася. Забірайце элексір. (*Падае бутэлечку Незнаёмай*).

Н е з н а ё м а я (*з недаверам глядзіць на бутэлечку*). Дарэчы, калі раптам элексір не паможа...

Т в а р д о ў с к і. Бывае, здараецца. (*Паспешыла*.) Але ў такім разе грошы я ўсё роўна не вяртаю.

Н е з н а ё м а я . Вам не патрэбен вучань, майстра? Дакладней вучаніца...

Т в а р д о ў с к і. Вучаніца? (*Здзіўлена глядзіць на Незнаёмую*.) Ні ў якім разе! Я не хачу скончыць як чараўнік Мэрлін, якога ягоная вучаніца, Фата Маргана, жыўцом замуравала ў скале.

Н е з н а ё м а я (*расчаравана*). Шкада. Я ўсё жыццё марыла навучыцца магіі і як гамераўская Кірка ператвараць у свіней тых мужчын, якія гэтага заслугоўваюць.

Т в а р д о ў с к і. Мілая пані, калі б вашае жаданне здзейснілася, сусвет ператварыўся б у суцэльны свінарнік!

Н е з н а ё м а я . А хіба зараз ён лепшы? Ненавіджу... людзей.

Незнаёмая пакідае пакой.

Т в а р д о ў с к і. Небяспечная кабета! Каралевічу Жыгімонту лепей трымацца ад яе далей. (*Сядае за стол*). Але зоркі мяне не падманулі! Тут у Вільні адбываюцца важныя падзеі. (*Мармыча нешта на лаціне і працягвае запісы*.)

Чуваць рэзкі, патрабавальны стук у дзверы.

Т в а р д о ў с к і (*нібыта гэтага чакаў*). Што я казаў! Усім я раптам спатрэбіўся!

Дзверы ў пакой расчыняюцца і на парозе з'яўляецца чалавек у чорным плашчы, з накінутым на галаву капюшонам.

Т в а р д о ў с к і (*спалохана*). Прэч, нячыстая сіла! (*Усхапляецца з-за стала*). Не, не сёння, мы так не дамаўляліся!

Чалавек у чорным плашчы скідае з галавы капюшон і мы бачым, што гэта Суддзя.

Т в а р д о ў с к і (*пазнаўшы*). Пане Суддзя? Але ж Вы мяне напалохалі... Я прыняў Вас за іншага... хм, чалавека.

С у д д з я. Цікава, за каго?

Т в а р д о ў с к і. Ды так, за аднаго старога знаёмага. (*З дакорам.*) Зноў Вы хочаце мяне арыштаваць, пане? Я ж вам ужо казаў: я не праводжу забароненых доследаў і не знаюся з ерэтыкамі.

С у д д з я. Не бойся, бязбожнік, гэтым разам я не збіраюся цягнуць цябе ў суд. Наадварот, я прыехаў з карыснай для цябе прапановай.

Т в а р д о ў с к і. Слухаю, пане. (*Прапануе гасцю крэсла.*)

С у д д з я. Я прыехаў на даручэнне адной важнай асобы, імя якой называць не буду.

Т в а р д о ў с к і. Слухаю ўважліва.

С у д д з я. Да Кракава дайшлі чуткі пра любошчы каралевіча Жыгімонта з вядомай віленскай распусніцай Барбарай Радзівіл.

Т в а р д о ў с к і. І што з таго? Ці мала было ў каралевіча любошчаў?

С у д д з я. Гэтым разам любоўная сувязь будучага караля зайшла задалёка. Кажуць, хітрая Барбара цалкам зачаравала легкадумнага Жыгімонта. А ўсім кіруюць яе браты, Мікалай Чорны і Мікалай Руды, якія збіраюцца пасадзіць сястру на каралеўскі трон.

Т в а р д о ў с к і (*з пагардай*). Палітыка, інтрыгі, я трымаюся далёка ад зямной мітусні. Мяне больш цікавяць таямніцы зорнага неба, чым таямніцы прыдворнага жыцця.

С у д д з я. Не ўдавай дурня, разумнік. (*Пагрозліва.*) Скажы, ці не з тваёй помаччу Барабара зачаравала Жыгімонта?

Т в а р д о ў с к і. Што Вы, пане, хіба я б адважыўся ўмешвацца ў жыццё каралеўскай сям'і? Тая асоба, ад імя якой Вы прыехалі, мне ніколі б гэтага не даравала.

С у д д з я. Твая праўда. Але каб давесці сваю вернасць каралеўскай сям'і, ты мусіш нам памагчы, чарнакніжнік. Трэба прыбраць Барабару з Жыгімонтавых вачэй.

Т в а р д о ў с к і. Што значыць: прыбраць? Забіць? Але чаму пан прыехаў да мяне? Хіба пры двары каралевы Боны бракуе дасведчаных лекараў?

С у д д з я. Пакуль што ніхто яе забіваць не збіраецца. Ты зробіш такі эліксір, выпіўшы які, каралевіч і глядзець больш не захоча на каханку. *(Усміхаецца.)* А яшчэ лепш – такі эліксір, які б выпіла яна, і пасля гэтага ніхто б не хацеў глядзець на яе.

Т в а р д о ў с к і *(абурана)*. Мяне, славутага вучонага і мага, трактуюць як нейкую вясковую вядзьмарку!

С у д д з я. Вясковую вядзьмарку так шчодро б не ўзнагародзілі. *(Паказвае Твардоўскаму цяжкі скураны мяшэчак з грашыма.)* Акрамя таго, табе даруюцца былыя грахі і правіны. Так што выбірай: узнагарода ці турма.

Т в а р д о ў с к і. Добра, я зраблю эліксір. Пачакайце хвілінку за дзвярыма.

С у д д з я *(абурана)*. Гэта яшчэ чаму? Ты надумаўся нас ашукаць?

Т в а р д о ў с к і. Магія – рэч небяспечная. Раптам я прамоўлю заклён і Вы закахаетцеся ў Барбару Радзівіл?

С у д д з я. Цьфу! *(Суддзя выходзіць з пакоя.)*

Твардоўскі бярэ з шафы яшчэ адну бутэлечку і налівае туды рэйнскага віна. Глядзіць, колькі засталася ў бутэльцы.

Т в а р д о ў с к і *(незадаволена)*. Так і самому нічога не застанеца. Давядзеца ўвечары замовіць яшчэ адну бутэльку... Вядома, можна назваць мяне махлярком і ашуканцам, але трэба ўлічыць, што я выкарыстоўваю рэйнскае віно найлепшага гатунку! *(Закаркоўвае бутэлечку.)* Заходзьце, пане Суддзя!

С у д д з я ўваходзіць. Твардоўскі аддае яму бутэлечку, атрымлівае мяшэчак з грашыма.

Т в а р д о ў с к і *(узважае на руцэ мяшэчак)*. Сапраўды, каралеўская ўзнагарода! Перадайце неназванай асобе вялікі дзякуй, заўсёды рады ёй служыць.

С у д д з я. Не распускай язык, лотр!

Т в а р д о ў с к і. А як Вы збіраецца падліваць эліксір пані Барбары?

С у д д з я. Не твой клопат, у нас паўсюль ёсць людзі. Бывай, чарнакіжнік. І маліся сваім багам, каб эліксір падзейнічаў. Інакш, я табе не зайздросчу.

Т в а р д о ў с к і (*цяжка ўдыхае*). Чаму тут зайздросціць?..

Суддзя выходзіць. Твардоўскі ў задуменні ходзіць па пакоі.

Т в а р д о ў с к і. А яшчэ менш я зайдрошчу каханцы каралевіча Жыгімонта. Калі яны могуць неўпрыкмет падліць ёй у келіх гэты эліксір, то наступным разам – змогуць і атруту. (*Удыхае.*) Час збірацца ў дарогу. За твая грошы, што я сёння атрымаў, не толькі да Сарагосы, але і да Кітая можна даехаць.

Чуваць нясмелы стук у дзверы.

Т в а р д о ў с к і. Не, гэта ўжо занадта! Гэтулькі грошай мне не трэба! Дый рэйнскага ўжо не засталася. Хто там?

Уваходзіць жанчына, захутаная у цёмна-сіні плашч.

Б а р б а р а. Добры дзень! (*Запытальна.*) Пан Твардоўскі?

Т в а р д о ў с к і. Перад вамі. (*Іранічна.*) А пекная пані, мусіць, хацела б застацца інкогніта?

Б а р б а р а (*скідае з галавы капюшон плашча*). Мяне завуць Барбара. (*З выклікам.*) Барбара Радзівіл.

Т в а р д о ў с к і (*ацаніўшы смеласць госці*). Чым магу служыць, пані Барбара? (*Прапануе Барбары сесці.*)

Б а р б а р а (*прысеўшы на ўслон*). Мне патрэбна Вашая дапамога, майстра.

Т в а р д о ў с к і. Слухаю.

Б а р б а р а (*засмучана*). Я пакахала аднаго мужчыну... (*Замаўкае.*)

Т в а р д о ў с к і (*спачувальна*). І вам патрэбны мілосны эліксір, каб гэты мужчына пакахаў вас?

Б а р б а р а (*кідае здзіўлены позірк на Твардоўскага.*) Не. Ён мяне кахае.

Т в а р д о ў с к і. Тады, можа, эліксір, каб адвадзіць ад яго суперніцу?

Б а р б а р а. Я не баюся здрады.

Т в а р д о ў с к і. Тады Вас застаецца толькі павіншаваць. Я не разумею навошта Вы да мяне прыйшлі.

Б а р б а р а (*ўдыхае*). Нашае каханне прыносіць яму шмат непрыемнасцяў. І я баюся, што прынясе яшчэ больш. Плёткі, інтрыгі, кожны спрабуе выкарыстаць ягоныя пачуцці да мяне дзеля сваіх інтарэсаў.

Т в а р д о ў с к і. А Вам гэтае каханне не прыносіць непрыемнасцяў?

Б а р б а р а. Мне таксама. Сястра са мной не гаворыць. Браты крыўдуюць, што я не слухаюся іхных парадаў. Былыя сяброўкі зайздросцяць мне і шэпчуцца па кутох. Але маё жыццё належыць толькі мне, а вось ягонае... Пане Твардоўскі, Вы ж ведаеце пра каго я гавару?

Т в а р д о ў с к і (*сціпла*). Для чалавека, які чытае па зорках, на зямлі няма сакрэтаў.

Б а р б а р а. Каб даведацца пра нашае з Жыгімонтам каханне не трэба глядзець на зоркі. Досыць зайсці ў першую лепшую карчму, каб пачуць гісторыю з усімі падрабязнасцямі.

Т в а р д о ў с к і. Спачуваю Вам, пані. І дзякую за давер, які Вы мне ўчынілі. Хоць па-ранейшаму не разумею, навошта Вы прыйшлі.

Б а р б а р а. А я спадзяюся на Вашае маўчанне. Інакш непрыемнасцяў у мяне будзе яшчэ больш. (*Пасля паўзы.*) Я адкрыю Вам таямніцу, якую не ведаюць ні самыя заможныя прыдворныя, ні п'яніцы ў корчмах. Каралевіч Жыгімонт хоча ўзяць са мной таемны шлюб.

Т в а р д о ў с к і (*уражаны*). Сапраўды, гэтая таямніца можа каштаваць мне нават галавы. Я ўяўляю, які ўздымеццавэрхал: без блаславення бацькоў, без ухвалы сойму!

Б а р б а р а (*сумна ўсміхаецца*). Будучы кароль, нашчадак Ягайлы ажаніўся з ліцвінскай распусніцай і вядзьмаркай...

Т в а р д о ў с к і. У краіне можа пачацца бунт, нават вайна. Вас чакае цяжкае выпрабаванне, пані Барбара.

Б а р б а р а. О, Божа! Я не хачу гэтага шлюбу. Мне патрэбен толькі ён, мой Жыгімонт, а не каралеўская карона! Я згодна да канца дзён заставацца ягонаю каханкай, нават не да канца дзён, а пакуль ён мяне не разлюбіць!

Т в а р д о ў с к і (*з навагай*). Вы па-сапраўднаму яго кахаеце, пані.

Б а р б а р а. Але Жыгімонт сказаў, што ягонае заповітнае жаданне – ўбачыць мяне ў каралеўскай кароне і калі я адмоўлю яму, то зраблю найняшчаснейшым чалавекам у свеце.

Т в а р д о ў с к і. І што Вы надумалі?

Б а р б а р а. Я хачу ведаць пэўна! Пане Твардоўскі, Вы вялікі маг і чараўнік. Паглядзіце на свае зоркі і скажэце: ці ўбачыць мяне Жыгімонт у каралеўскай кароне і ці не страціць праз мяне сваю! (*Цвёрда.*) Калі праз мяне пачнецца вайна, то я лепш скочу ў Вілію і ўтаплюся.

Т в а р д о ў с к і. Варажыць па зорках можа ўсякі астралаг. Іх шмат пры каралеўскім двары. Але зоркі – альбо астралагі – часта хлусяць. І я таксама не магу чытаць будучыню па зорках.

Б а р б а р а (*разгублена*). Вы не зможаце мне дапамагчы?

Т в а р д о ў с к і. Змагу. Але мне не трэба пытацца ў зорак. Я пакажу Вам Вашу будучыню ў магічным люстры. Толькі – ц-с-с-с – нікому пра

яго не кажэце. Давер за давер. Хадземце! *(Падводзіць Барбару да магічнага люстра).*

Т в а р д о ў с к і. Магічная люстра рэч небяспечная. Яно можа ўцягнуць у сваю глыбіню недасведчанага чалавека. Я буду стаяць побач з Вамі, пані Барбара і прамаўляць заклён. А Вы глядзіце, глядзіце ўважліва! *(Адкідвае палатно, якім закрыта люстра.)*

Барбара з хваляваннем чакае выраку лёсу. Мутная паверхня люстра святлее і ў ім з'яўляецца выява: маладая і прыгожая Барбара Радзівіл у каралеўскай кароне ляжыць у труне, а побач стаіць няўсцешны Жыгімонт Аўгуст і аплаквае яе смерць.

Б а р б а р а *(ускрыквае)*. Ах! *(Закрывае вочы рукой.)*

Твардоўскі прамаўляе чарговы заклён, выява ў люстры знікае, паверхня зноў мутнее. Чарнакніжнік хуценька захінае люстра палатном.

Т в а р д о ў с к і. Што вы ўбачылі, пані Барбара.

Б а р б а р а *(шэптам)*. Я ўбачыла сябе ў каралеўскай кароне... Маладую, прыгожую... Але ў труне!

Т в а р д о ў с к і *(разводзіць рукамі)*. Не ведаю ці дапамог я Вам, пані Барбара.

Б а р б а р а. Мне трэба ісці. *(Кіруецца да выхаду, але потым вяртаецца і падае Твардоўскаму мяшэчак з грашыма.)* Гэта Вам, майстра!

Т в а р д о ў с к і. Што Вы, пані Барбара! Я за такія прадказанні грошай не бяру!

Б а р б а р а *(абыякава)*. Як хочаце! *(Паварочваецца да выхаду).*

Т в а р д о ў с к і *(раптам)*. Пані Барбара!

Барбара Радзівіл спыняецца і глядзіць на Твардоўскага, але думкі яе лётаюць недзе далёка.

Т в а р д о ў с к і. Што б вы не надумалі – будзьце асцярожныя. Не піце з чужых кубкаў, не прымайце падазронах падарункаў. У Вас цяпер шмат ворагаў і зайздроснікаў, якія прагнуць Вашай смерці. Нават калі Вы бачылі сябе ў труне – не спяшайцеся там апынуцца, пані Барбара.

Б а р б а р а *(сумна ўсміхаецца)*. Дзякуй за перасцярогу. *(Выходзіць.)*

Т в а р д о ў с к і. І што яна цяпер зробіць?!

З’ява чацвёртая Таёмны шлюб

Праз некалькі дзён. Спачывальня Б а р б а р ы ў віленскім палацы Радзівілаў. Прыгожа апранутая Б а р б а р а сядзіць ля ночнага століка, глядзіцца ў маленькае люстэрка і папраўляе валасы.

У спачывальню імкліва ўваходзіць Г а н н а Р а д з і в і л.

Г а н н а. Прывітанне, красуня! Чаму я апошняя даведваюся пра шлюб роднай сястры?

Б а р б а р а (*вінавата*). Ах, Ганна, я б сказала табе, але браты...

Г а н н а. Я ледзь вырвала ў іх гэтую таямніцу!

Б а р б а р а. Памятай, што гэта не толькі мая таямніца, але і Жыгімонтава... Калі ягоныя ворагі даведаюцца...

Г а н н а. Усё разумею. Віншую, сястрычка! (*Нахіляецца над Барбарай і цалуе яе.*)

Б а р б а р а. Я думала, ты мне ніколі не даруеш.

Г а н н а. Ну што ты, якія могуць быць крыўды? Што я, вораг уласнай сям’і? Парадніцца з будучым каралём – мара кожнага магнацкага роду.

Б а р б а р а. Ты разважаеш дакладна, як нашы браты. А яшчэ невядома, ці адбудзецца наш шлюб.

Г а н н а (*зацікаўлена*). Праўда?

Б а р б а р а. Я не ведаю, што рабіць. Зараз прыйдзе Жыгімонт, і я мушу даць сваю згоду.

Г а н н а (*ненатуральна*). Не адмаўляйся ад свайго шчасця, сястра.

Б а р б а р а. Калі яно шчасце... (*Задумваецца.*)

Г а н н а. А я хацела б адправіцца ў падарожжа. Пабачыць Вену, Рым, Парыж, пазнаёміцца з цікавымі людзьмі. Я стамілася ад Вільні, ад нашага правінцыйнага жыцця. Чаму братам можна падарожнічаць па Еўропе, а нам з табой не? Толькі таму, што мы – жанчыны,?

Б а р б а р а (*апамятаўшыся*). Што ты кажаш?

Г а н н а. Я кажу, што хацела б нарадзіцца мужчынам. Як моцна я ненавіджу мужчын, так і зайздросчу ім.

Б а р б а р а (*усхапляецца*). Гэта ён, Жыгімонт! Я чую ягоныя крокі! (*Мітусіцца па пакоі.*)

У спачывальню ўваходзіць Ж ы г і м о н т, вясёлы і бадзёры. Сёстры кланяюцца каралевічу.

Жыгімонт (*убачыўшы Ганну*). І ты тут, Ганна? Рады цябе бачыць.

Ганна. Прыйшла павіншаваць сястру.

Жыгімонт. Выдатна! Забудзем былыя крыўды. Дарэчы, дзякуй табе за падарунак! Цудоўнае віно!

Ганна (*з раптоўнай надзеяй*). Вашай Вялікасці спадабалася?

Жыгімонт (*сканфужана*). Праўду кажучы, я так яго і не пакаштаваў. Якраз прыехаў ганец ад бацькі і я мусіў заняцца справамі. Але мой падчашы, які згодна з пасадай першы пакаштаваў віно, а потым, відаць, прыкончыў усю бутэльку, быў проста ў захапленні. Усё распытваў, што за пані прыслала такое шляхетнае віно. Ён проста закахаўся ў вас, Ганна!

Ганна. Зычу шчасця! (*Выскоквае з пакоя быццам варам на яе лінулі.*)

Жыгімонт (*здзіўлена*). Што гэта з ёй?

Барбара. Добра, што Ваш падчашы першы каштуе віно. На маім століку ўчора знайшлі бутэльку з дарагім віном, ніхто не ведае, адкуль яна ўзялася.

Жыгімонт. От ліха! Трэба распытаць слуг.

Барбара. Мае браты ўжо заняліся гэтым. Але ніякіх вынікаў. Я баюся, Жыгімонт. Яшчэ можна, адклікаць шлюб.

Жыгімонт. Любая мая! (*Абдымае Барбару.*) Хутка ўсё зменіцца!

Барбара. Калі? Адразу пасля шлюбу ты з'яжджаеш у Кракаў і невядома калі вернешся.

Жыгімонт. Трэба падрыхтаваць бацькоў, пераканаць магнатаў, падкупіць бедную, але крыклівую шляхту. Ты ведаеш, у нашага шлюбу шмат ворагаў, але калі мы ўсіх пераможам – ты станеш каралевай!

Барбара. Ты ж ведаеш, не каралеўская карона мне патрэбна. (*Туліцца да Жыгімонта.*) Я хачу толькі, каб мы былі разам.

Жыгімонт. Узяўшы шлюб, мы будзем разам давеку, каханая! (*Пяшчотна цалуе Барбару.*)

Барбара (*задумліва*). Давеку... Якое дзіўнае слова... Скажы, любы, калі б ты ведаў, што гэтая вечнасць будзе доўжыцца ўсяго некалькі імгненняў, ты ўсёроўна б узяў са мной шлюб?

Жыгімонт. Лёс звёў нас з табой на зямлі, няхай Бог паяднае нас, калі мы будзем на небе! Хадзем, Барбара! Ксёндз ужо чакае ў замкавай капліцы.

Барбара. Але абяцай кахаць мяне так моцна, нібыта ў нас наперадзе не вечнасць, а адзін апошні пацалунак, апошні глыток паветра разам!

Жыгімонт. *(урачыста)*. Клянуся! Няхай так станецца! *(Бярэ Барбару пад руку і выводзіць са спачывальні.)*

Гучыць арган як на ўрачыстым шлюбе ў касцёле.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

З’ява пятая

Карчма

Перад вачыма ў глядачоў зноў узнікае пакой у карчме, дзе заварожаная Гальшка слухае аповед чарнакніжніка Твардоўскага.

Твардоўскі *(узнёсла)*. Менавіта каралевіч Жыгімонт хацеў гэтай шлюбу, ён шчыра пакахаў Барбару і прагнуў, каб яна, а не якая аўстрыйская прынцэса стала ягонай жонкай і каралевай. Але звычайным людзям цяжка паверыць у чысціню пачуццяў вялікіх людзей, яны мераюць свет уласнай меркай і шукаюць іншыя, мізэрныя тлумачэнні іхніх паводзінаў. Недабразычліўцы пусцілі плётку, што Жыгімонта прымусілі ажаніцца з Барбарай яе хітрыя браты, завабіўшы легкадумнага каралевіча ў загадзя падрыхтаваную пастку. І, вядома, усе паверылі гэтай плётцы, нават суровы манах-летапісец, які ўвекавечыў яе на старонках летапісу. Якое глупства! Нібыта Жыгімонта Аўгуста, вялікага князя літоўскага, будучага караля польскага можна прымусіць ажаніцца, заспеўшы яго знянацку ў спачывальні каханкі! Ці мала ў яго было падобных прыгодаў у Кракаве ды Вільні? Не, я добра ведаў караля і, магу пабажыцца, што нічога б не здарылася супраць яго волі. *(З павагай.)* Жыгімонта з Барбарай злучыла сапраўднае пачуццё: каханне, якое здараецца на гэтай зямлі раз на стагоддзе. *(З пагардлівай усмешкай.)* Але не сумнявайся, Гальшка, нашчадкі павераць словам летапісца будуць апісваць бліскучую інтрыгу Радзівілаў у раманах ды п’есах!

Гальшка *(перапыняе разважанні Чарнакніжніка)*. Пане, што было далей?

Твардоўскі. Далей? *(Важна.)* Далей я мусіў пакінуць Вільню і адправіцца ў Сарагосу. Як ты разумееш, пасля цудоўнага ператварэння рэйнскага віна ў чароўны элексір у мяне з’явілася шмат ворагаў. Але акрамя ворагаў у мяне нечакана з’явіўся вучань...

Гальшка *(нецярыліва)*. Ды не з вамі! Што было далей з Барбарай і Жыгімонтам?

Твардоўскі *(разгублена)*. З Барбарай і Жыгімонтам? *(Паўза.)* Але спачатку я мушу расказаць табе пра свайго вучня! *(Усхвалявана.)* Пра

надзвычай здольнага хлопца, які захацеў дзяліць са мной цяжар вандроўнага жыцця...

З’ява шостая Вучань чараўніка

Вільня, 5 жніўня 1547 года.

У пакоі, дзе пасяліўся чарнакніжнік Твардоўскі, нейкі час нікога няма. На стала стаяць запакаваныя для ад’езду рэчы: мікраскоп, астралябія, прылады для алхімічных доследаў, некалькі пакункаў кніг.

У расчыненыя дзверы ўваходзіць Т в а р д о ў с к і, услед за ім – малады хлопец Я н.

Я н. Майстра Твардоўскі, вазьміце мяне ў вучні!

Т в а р д о ў с к і. Я табе ўжо казаў: не вазьму. Вяртайся да сваіх бацькоў.

Я н. У мяне няма бацькоў, толькі цётка. І тая хоча зжыць мяне са свету.

Т в а р д о ў с к і. Калі ўлічыць тваю надакучлівасць і ўпартасць, я яе разумею.

Я н. Няпраўда, я ціхі, я магу маўчаць праз цэлы дзень. Я Вам не буду замінаць.

Т в а р д о ў с к і. Я выбіраюся ў далёкая падарожжа і мне не патрэбен лішні рот.

Я н. Я Вам дапамагаць буду, як верны слуга буду! Вазьміце мяне ў вучні!

Твардоўскі бярэ некалькі рэчаў і выносіць з пакоя. Ян хапае два пакункі кніг і бяжыць за чараўніком.

Праз хвіліну Твардоўскі і Ян вяртаюцца.

Т в а р д о ў с к і. Які з цябе слуга, адразу відаць, што беларучка.

Я н. Я ўсяго навучуся! Затое я ўмею чытаць і пісаць, ведаю матэматыку і лаціну!

Т в а р д о ў с к і (*іранічна*). Ого, а грэцкую мову ты не ведаеш?

Я н. А што?

Т в а р д о ў с к і. Мне якраз патрэбны вучань з веданнем грэцкай мовы.

Я н. Я вывучу, я вельмі здольны да моваў. Вось пабачыце!

Т в а р д о ў с к і (*паказваючы на люстра*). Бярся, дапаможаш мне вынесці люстра. Толькі, асцярожна, хлопца!

Ян з радасцю хапаецца выконваць даручэнне чарнакніжніка, яны ўдвух выносяць люстра з пакоя.

Праз некалькі хвілін вяртаюцца.

Т в а р д о ў с к і. Дзе ж ты навучыўся лаціны і матэматыкі?

Я н. Калі быў жывы мой бацька, ён наймаў мне настаўніка. Хацеў адправіць у Кракаўскую акадэмію. Але потым бацькі памерлі, а ў цёткі няма ні грошай, ні жадання мяне вучыць.

Т в а р д о ў с к і. Бедны хлопча. Калі б я не ад'яжджаў, я, можа б, і ўзяў цябе ў вучні. *(Бярэ ў рукі пакунак з кнігамі.)* Але падарожжа – далёкае і небяспечнае.

Я н. Вазьміце мяне з сабой, майстра! Я так хачу пабачыць свет! Пабываць у Вене, Парыжы, Рыме...

Т в а р д о ў с к і *(выпусціўшы з рук пакунак з кнігамі)*. Сціхні!

Чуваць злавесны смех. Пасярэдзіне пакоя ў клубах дыму з'яўляецца постаць Пасланца.

П а с л а н е ц *(пагрозліва ківаючы пальцам у бок Твардоўскага)*. Час табе, чараўнік, адпраўляцца ў Рым. Мы цябе даўно чакаем.... *(З рогатам расплываецца ў наветры.)*

Я н *(спалохана)*. Пане Твардоўскі! *(Паказвае на тое месца, дзе толькі што ўзвышалася постаць Пасланца)*.

Т в а р д о ў с к і *(хапае Яна за руку)*. Ніколі, чуеш, хлопча: ніколі не вымаўляй пры мне назвы гэтага горада! Хадзем! *(Выводзіць разгубленага Яна з пакоя, не звяртаючы ўвагі на пакункі з кнігамі і рэчы, якія яшчэ засталіся.)*

З'ява сёмая Кола Фартуны

Перад вачыма ў глядачоў зноў узнікае пакой у карчме, дзе Г а л ь ш к а слухае аповед Т в а р д о ў с к а г а.

Г а л ь ш к а *(нецярыліва)*. Я рада, што ў Вас быў вучань, пане. Але раскажыце мне, што сталася з Барбарай і Жыгімонтам пасля таго, як яны ўзялі шлюб?

Т в а р д о ў с к і. З Барбарай і Жыгімонтам? *(Паўза.)* О, іх чакаліцяжкія выпрабаванні, перш чым яны ўзышлі на трон... *(Доўгая*

паўза). Я пакажу табе іх лёс у чароўнам люстры. (*Падводзіць Гальшку да люстры і шэпча магічныя словы.*)

Паверхня люстра праясняецца, з’яўляецца выява далёкага мінулага...

Фантасмагарычны баль-маскарад у вялікай троннай залі на Вавельскім замку ў Кракаве. На троне сядзіць кароль **Жыгімонт Стары**, побач з ім, на меншым троне – каралева **Бона**. Прыдворныя, апранутыя ў прыгожыя строі, таньчаць старадаўны танец.

У час танца раз-пораз узнікаюць доўгія рытмічныя паўзы, у гэты момант прыдворныя крычаць: “Няхай жыве кароль **Жыгімонт Першы!**”, “Віват, каралева **Боне!**”, “Слава нашаму непераможнаму ўладару!”, “Вітаем мудрасць высакароднай каралевы”, “Дай Божа доўгіх гадоў жыцця каралю і каралевае!”, “Няхай жыве!..”, “Віват!..”, “Слава!...” Прыдворныя схіляюцца ў паклоне, кароль і каралева ў адказ ківаюць галовамі, потым музыка гучыць зноў і танец працягваецца.

Нечакана ў залі з’яўляецца постаць **Смерці**, якая няспешна плыве ў бок каралеўскай пары, услед за ёй двое блазнаў коцяць багата ўбраную труну на колцах. **Смерць**, блазнаў і труну ніхто не заўважае, яны набліжаюцца да трона, **Смерць** штурхае караля **Жыгімонта Старога** і той падае проста ў труну, спрытна падстаўленую блазнамі. Музыка ператвараецца ў бязладдзе, потым зусім абрываецца, прыдворныя застываюць кожны на сваім месцы. З’яўляюцца яшчэ двое блазнаў, накідваюць на плечы каралевы **Боны** жалобную накідку. Потым **Смерць** накіроўваецца да выхаду, за ёй двое блазнаў коцяць труну, за труной ідзе, схіліўшы голаў каралева **Бона**.

Жалобная працэсія пакідае залю, двое блазнаў, якія накідвалі на плечы **Боны** траурную накідку, зачыняюць за каралевай дзверы, але самі застаюцца ў залі.

Нейкае імгненне ў троннай залі пануе цішыня, ніхто не рухаецца. Але неўзабаве музыка пачынае гучаць зноў, блазны адчыняюць насцеж дзверы і абвясчаюць: “Яго вялікасць, кароль **Жыгімонт Другі Аўгуст!**”, “Яе высокасць, каралева **Барбара!**” У залю ўрачыста ўваходзяць святочна апранутыя **Жыгімонт Аўгуст і Барбара Радзівіл**, займаюць апусцелыя троны караля і каралевы. Музыка гучыць грамчэй, прыдворныя працягваюць танец, а як толькі ўзнікае паўза, крычаць: “Няхай жыве новы кароль!”, “Віват, маладой каралевае!”, “Слава нашаму ўладару **Жыгімонту Аўгусту!**”, “Няхай красуе хараство каралевы **Барбары!**”, “Дай Божа каралю і каралевае доўгіх гадоў жыцця!”, “Няхай жыве!..”, “Віват!..”, “Слава!...”

Прыдворныя схіляюцца ў паклоне, **Жыгімонт і Барбара** шчасліва ўсміхаюцца, ківаюць галовамі, музыка гучыць зноў і танец працягваецца.

Нечакана ў залі зноў з’яўляецца постаць **Смерці**, услед за ёй двое блазнаў коцяць багата ўбраную труну на колцах. **Смерць**, блазнаў ды труну і гэтым разам ніхто не заўважае, яны набліжаюцца да трона, **Смерць** штурхае **Б**

а р б а р у Р а д з і в і л і тая падае проста ў труну, спрытна падстаўленую блазнамі. Музыка ператвараецца ў бязладдзе, потым зусім абрываецца, прыдворныя застываюць кожны на сваім месцы. З’яўляюцца яшчэ двое блазнаў, накідваюць на плечы караля Жыгімонта жалобны плашч. Смерць накіроўваецца да выхаду, услед за ёй двое блазнаў коцяць труну, услед за труной ідзе, схіліўшы галаву, кароль Жыгімонт Аўгуст.

Траурная працэсія пакідае залю, двое блазнаў, якія накідвалі на плечы Жыгімонта жалобную накідку выходзяць з залі таксама і зачыняюць за сабой дзверы.

Ніхто з прыдворных не зварухнецца, у троннай залі пануе мёртвая ціша – здаецца, ужо навечна...

І зноў – пакой у прыдарожнай карчме, дзе чарнакніжнік Твардоўскі расказвае Гальшцы доўгую гісторыю пра каханне караля Жыгімонта і Барбары Радзівіл.

Твардоўскі (*захінае палатном чароўнае люстра*). Вось такая гісторыя, даражэнькая. Не плач, ты ж ведала, чым яна скончыцца.

Гальшка (*праз слёзы*). Ве-е-едала.

Твардоўскі. Чаго тады галосіш?

Гальшка. Усё адно шкада.

Твардоўскі. Шкада. (*Пасля паўзы.*) Толькі гэта яшчэ не канец гісторыі.

Гальшка. Як не канец? (*Пасля паўзы, з надзеяй.*) Праўда?

Твардоўскі. А вось так. Выцірай слёзы і слухай далей. Я раскажу табе, як кароль апошні раз убачыў Барбару. (*Сумна.*) На жаль, я зноў мушу ўспомніць пра свайго вучня.

З’ява восьмая Прывід Барбары

Позняя восень 1552 года, Кракаў, адзін з пакояў каралеўскага замка на Вавелі. Мінула больш за год па смерці Барбары Радзівіл. У крэсле сядзіць кароль Жыгімонт Аўгуст, побач на ўслоне – чарнакніжнік Твардоўскі, крыху далей стаіць вучань Ян. Пасярод пакоя знаходзіцца магічнае люстра, закрытае цёмным палатном.

Жыгімонт. Як яна і прасіла, яе пахавалі ў Вільні, дзе яе любілі, а не ў Кракаве, дзе ненавідзелі. Перад смерцю Барбара прызналася мне, што бачыла ў тваім магічным люстры сваю хуткую смерць.

Твардоўскі. Так, Ваша Вялікасць.

Жыгімонт. Таму яна так не хацела браць шлюб. Баялася, што прынясе мне шмат пакутаў і болю.

Твардоўскі. А Вы, Ваша Вялікасць, не шкадуеце, што ажаніліся з Барбарай? *(Уважліва глядзіць на Жыгімонта Аўгуста).*

Жыгімонт. Не. Я шкадую, што яна не ўзяла мяне з сабой. Без Барбары мне на зямлі няўтульна і самотна.

Твардоўскі. Напэўна, яна вас там чакае.

Жыгімонт. Гэта мая адзіная надзея. Але скажы, чараўнік, ці можна было б пабачыць яе ў тваім магічным люстры хоць на імгненне?

Твардоўскі. Дзеля гэтага Вы і выклікалі мяне ажно з Сарагосы, Ваша Вялікасць?

Жыгімонт. Так. Я хачу яшчэ раз убачыць яе, хачу сказаць, што не забыў яе і буду кахаць вечна. *(З мальбой.)* Выканай маю просьбу і я шчодро цябе ўзнагароджу. Прасі, чаго хочаш.

Твардоўскі. Добра, Ваша Вялікасць. Я пакажу Вам Барбару. За гэта я папрашу пажыццёвую ахоўную грамату. Каб мяне больш не пераследавалі ў гэтай краіне і не цягалі па судох.

Жыгімонт. Ты атрымаеш грамату, а ў дадатак – пажыццёвую рэнту з каралеўскай скарбніцы.

Твардоўскі. Пры дапамозе магічнага люстра я выклічу прывід Барбары з іншасвету. *(Строга).* Але памятайце, Ваша Вялікасць, Вы не павінны набліжацца да здані і трывожыць яе.

Жыгімонт *(усхвалявана)*. Мне б толькі ўбачыць яе, хоць адным вокам!

Твардоўскі. Ян! *(Робіць знак вучню.)*

Ян развязвае тасемкі на запакаваным з дарогі люстры, скідае палатно і адыходзіць убок.

Твардоўскі. Хадземце, Ваша Вялікасць! *(Падводзіць караля да люстра.)* Зараз я прамоўлю заклён, а вы глядзіце ўважліва, Ваша Вялікасць! *(Шэпча магічныя словы.)*

Мутная паверхня люстра паступова святлее і ў ім з'яўляецца прыгожы твар Барбары Радзівіл. Твар такі выразны і пекны, што, здаецца, Барбара ажыла і вярнулася да свайго люблага Жыгімонта.

Твардоўскі *(шэптам)*. Ваша Вялікасць...

Жыгімонт Аўгуст *(убачыўшы прывід Барбары страчвае ўладу над сабой)*. Барбара, каханая мая!!! *(Кідаецца да люстра, спрабуючы схапіць Барбару ў абдымкі.)*

Т в а р д о ў с к і (з жахам). Ваша Вялікасць!

Жыгімонт пераварочвае люстра, Твардоўскі нейкім цудам паспявае схапіць яго ля самай падлогі.

Т в а р д о ў с к і (сярдзіта). Што вы нарабілі, Ваша Вялікасць!

Жыгімонт Аўгуст (ачуняўшы, прыўздымаецца на локцях і глядзіць на тое месца, дзе толькі што была здань.) Гэта была яна, мая Барбара...

Т в а р д о ў с к і (з дакорам). Калі б люстра пабілася ў час сеансу, прывід Барбары ніколі б не вярнуўся ў краіну памерлых! (Бярэ ў вучня накідку і захінае паверхню люстра.)

Жыгімонт Аўгуст (вінавата). Прабач, дружа. (Апраўдваецца). Яна была як жывая! Я гэтулькі хацеў ёй сказаць...

Т в а р д о ў с к і. Усё, больш нельга трывожыць прывід. Я выканаў Вашу просьбу, Ваша Вялікасць.

Жыгімонт. Разумею. І выканаю сваё абяцанне. А зараз – бяры з сабой вучня і хадземце разам з'ямо вячэру.

Т в а р д о ў с к і (занепакоена). Не! Ян застанецца пільнаваць люстра.

Ян. Так, майстра.

Кароль і чарнакніжнік выходзяць. Вучань праводзіць іх доўгім позіркам.

Калі дзверы пакоя зачыняюцца, Ян нядобра ўсміхаецца, падыходзіць да люстра. Скідае накідку, углядаецца ў паверхню, шэпча нейкія словы. Мутная паверхня люстра святлее і ў ім зноў з'яўляецца твар Б а р б а р ы Р а д з і в і л. Гэтым разам ён сумны і пакутлівы.

Ян. Прывітанне, сястрычка! Не пазнаеш мяне? (Здымае з галавы каптур.) Гэта я, Ганна. Твой каханы хацеў пагаварыць з табой, расказаць, які ён няшчасны, як сумуе без цябе. Але ад хвалявання ледзь не пабіў люстра, таму ўсё табе раскажу я. Можа, ён і сумуе па табе, але суцяшэння шукае ў абдымках прыдворных распусніц. Ён сапраўды не можа цябе забыць, таму завёў сабе каханку па імені Барбара. Хаця яна простая кракаўская мяшчанка, але з выгляду, кажуць, вельмі падобная да цябе. І яшчэ кажуць, што Жыгімонт зноў збіраецца ажаніцца. З аўстрыйскай прынцэсаю. Можа, яна народзіць яму дзяцей, якіх не здолела нарадзіць ты?

Барбарын твар у люстры крывіцца ад болю.

Я н. Бачыш, якія яны, мужчыны? Дык ці варта ім верыць? Я вось яшчэ крыху падвучуся ў майстра Твардоўскага, а потым зачарую Жыгімонта, прымушу кахаць толькі сябе. Я ўжо авалодала многімі сакрэтамі магіі! Спасцігла законы нябесных сфераў і таямніцы морскіх глыбіняў, навучылася разумець мову жывёлаў і птушак. Я магу выклікаць духаў і загадаць ім таньчыць перада мной, магу з дапамогай люстра ўвайсці ў іншасвет і вярнуцца назад.

Пры гэтых словах Я н а-Г а н н ы з ёю пачынае адбывацца дзіўная рэч. Нібыта віхор падхапляе яе і ўцягвае ў чароўнае люстра.

Я н (*з жахам*). Не, не, пусці мяне! Я не змагу вярнуцца. Я хлусіла! Я яшчэ не ведаю магічных слоў! (*Знікае ў магічным люстры.*)

На падлозе застаецца ляжаць вучнёўскі каптур.
Праз нейкі час вяртаецца чарнакніжнік Твардоўскі.

Т в а р д о ў с к і. Ян, ідзі павячэрай з прыслугай. (*Азіраецца.*) Дзе ты хлопча? (*Аглядае пакой: бачыць адкрытае люстра і вучнёўскі каптур на падлозе. З жахам разумее, што адбылося. Асцярожна накрывае люстра накідкай, падбірае з падлогі каптур.*) Хлопча, хлопча, што ты нарабіў. Я ж не змагу вярнуць цябе назад... (*Выходзіць з пакоя.*)

З’ява дзевятая Апошняя варажба

Вільня, 13 ліпеня 1572 года. У пакоі чарнакніжніка Твардоўскага ў прыдарожнай ліцвінскай карчме. Т в а р д о ў с к і заканчвае свой доўгі аповяд, Г а л ь ш к а ўважліва яго слухае.

Т в а р д о ў с к і. Вось такі сумны фінал у гэтай гісторыі. Гісторыі пра вечнае каханне, чорную зайздасць і магічнае люстра... Прызнаюся табе, Гальшка, што я невысока ацэньваю жаночы розум і простае мужчынскае сяброўства стаўлю вышэй за мілосныя дачыненні дамы і кавалера. Але перад мужнасцю Барбары я з павагай схіляю галаву. Ведаючы пра сваю блізкую смерць, яна не прызналася ў гэтым свайму каханаму і не азмрочыла распаччу апошнія хвіліны іхнага шчасця.

Г а л ь ш к а. А мне здаецца, пане, Вы не зразумелі ўчынкі пані Барбары.

Т в а р д о ў с к і (*здзіўлена глядзіць на Гальшку*). Як?

Г а л ь ш к а (*цвёрда*). Вы не зразумелі ўчынку пані Барбары. Яна дала згоду на шлюб, бо хацела быць разам з Жыгімонтам давеку: не толькі на зямлі, але і на небе.

Т в а р д о ў с к і (*задумліва*). Хм, пра гэты аспект я, прызнацца, не падумаў.

Г а л ь ш к а. Не падумалі, бо не верыце ў Бога і ў несмяротнасць душы.

Т в а р д о ў с к і (*ажно падскоквае*). Цішэй, смаркачка! Што ты ведаеш пра чалавечую душу, пра несмяротнасць, пра Бога і д'ябла?!

Г а л ь ш к а (*пераканана*). Важна не ведаць, а верыць. Я – простая дзяўчына, дачка карчмара, але бачу, што Вашыя веды, пане Твардоўскі, не прынеслі шчасця ані вам, ані людзям.

Т в а р д о ў с к і (*гнеўна*). Цыц, няўдзячнае стварэнне! Дарэмна я марнаваў на цябе час! (*Адварочваецца ад Гальшкі*).

Г а л ь ш к а (*апамятаўшыся, вінавата*). Прабачце, пане. Я не хацела Вас пакрыўдзіць.

Т в а р д о ў с к і не адказвае.

Г а л ь ш к а. Сапраўды, хто я такая, каб павучаць славутага чарнакніжніка Твардоўскага? Лепей бы я зашыла Вам падзёрты камзол.

Т в а р д о ў с к і (*прымірэнча*). Можа ты і маеш рацыю. У жыцці я зрабіў нямала памылак. (*Пасля паўзы.*) Калі б я не пакінуў Яна сам на сам з магільным люстрам – ён бы не загінуў. Я не змог уратаваць адзінага чалавека, да якога па-сапраўднаму прыкіпеў.

Г а л ь ш к а. Не дакарайце сябе, пане. Чалавек не можа ўсё прадбачыць.

Т в а р д о ў с к і (*сумна*). Нават чарнакніжнік, які аддаў за веды душу? (*Пасля доўгай паўзы.*) Час развітвацца, Гальшка. Я і так раскажаў табе зашмат. (*Падыходзіць да магільнага люстра.*)

Г а л ь ш к а (*ціха*). Няхай міласцівы Бог даруе Вам Вашыя грахі!

Т в а р д о ў с к і прамаўляе шэптам магільныя словы. Але нічога не адбываецца. Здзіўлены чарнакніжнік паўтарае заклён яшчэ раз і зноў без аніякага выніку.

Т в а р д о ў с к і. Што за д'ябал! (*Зноў прамаўляе магільныя словы.*)

Раптам з люстра проста на чарнакніжніка вывальваецца Г а н н а Р а д з і в і л у вучнёўскай вопратцы. Яна маладая і прыгожая, такая самая, як была дваццаць гадоў таму, калі знікла ў магічным люстры.

Т в а р д о ў с к і (*здзіўлена*). Ян?!

Г а н н а. Не, цяпер ужо не Ян. Няўжо Вы да гэтага часу не здагадаліся? (*З пагардай*.) А яшчэ называеце сябе вялікім магам і чарадзеям. (*Разглядае Твардоўскага*.) Вы пастарэлі, настаўнік. (*Глядзіцца ў люстра, задаволена*.) А вось я засталася такой, як была.

Г а л ь ш к а (*спалохана*). Божухна, хто гэта?

Г а н н а (*з гонарам*). Я – Ганна Радзівіл. (*Да Твардоўскага*.) Памятаеце, як Вы мяне падманулі, як дапамаглі маёй сястрычцы завалодаць сэрцам майго каханага? Але я адпомшчу ёй!

Т в а р д о ў с к і. Вашая сястра памерла, Ганна. Дваццаць гадоў таму.

Г а н н а. Вось і цудоўна! Я з’яўлюся перад Жыгімонтам, маладая і прыгожая, і ён зноў мяне пакахае. І ніхто ўжо не перашкодзіць нашаму шчасцю.

Т в а р д о ў с к і (*сумна ўсміхаецца*). Якая Вы ўпартая. А калі не пакахае?

Г а н н а. Я прымушу яго. Цяпер я валодаю сапраўднай магіяй, набытай не ў фіглярскіх кнігах, а ў чароўным люстры!

Т в а р д о ў с к і. На жаль, кароль Жыгімонт Аўгуст таксама памёр. І ніякая магія не дапаможа Вам яго ўваскрасіць і завалодаць ягоным сэрцам.

Г а н н а (*расчаравана*). Памёр? Калі?

Т в а р д о ў с к і. Учора.

Г а н н а. Значыць, я спазнілася! (*Падумаўшы*.) Але і Барбары ён не дастанецца. Яны размінуліся ў часе!

Т в а р д о ў с к і. Зноў, памыляецеся, пані. Гэта вы размінуліся. А яны якраз сустрэліся. Сустрэліся там, навечна. (*Падыходзіць да люстра і прамаўляе магічныя словы*.) Зірніце.

Мутная паверхня магічнага люстра праясняецца і ў ім узнікае вобраз шчаслівай пары: Б а р б а р ы і Ж ы г і м о н т а, якія нарэшце сустрэліся пасля дваццацігадовага расстання.

Т в а р д о ў с к і. Паглядзіце на гэтую шчаслівую пару, Ганна, і зразумейце, што ніякая інтрыгі, ніякая магія, не разлучаць людзей, якім наканавана быць разам.

Г а н н а. Д’ябал! (*Кідаецца да магічнага люстра і з усяе сілы пхае яго*.)

Т в а р д о ў с к і. Не! Не рабі гэтага! *(Спрабуе падхапіць люстра, але не паспявае.)*

Люстра падае на падлогу, Г а н н а ў злосці топча яго нагамі. Тое разбіваецца на дробныя аскепкі.

Т в а р д о ў с к і *(бездапаможна)*. Вар’ятка, ці ты разумееш, што ты ўчыніла?

Г а н н а істэрычна рагоча. Г а л ь ш к а ўскрыквае ад страху і паказвае рукой на Г а н н у. Ганнін твар мяняецца проста на вачох і ператвараецца ў твар старой кабеты, чорныя як смоль валасы сівеюць, гнуткая постаць горбіцца. Г а н н а адчувае, што з ёй адбываюцца нейкія змены, яна ўжо не смяецца, разгублена абмацвае твар а потым і ўсё цела рукамі.

Г а л ь ш к а. Пане, што з ёй? Які жах!

Т в а р д о ў с к і *(сурова)*. Жах – гэта калі на тваіх вачох гіне рэч, за якую ты не пашкадаваў аддаць душу. А тут... проста натуральны працэс старэння. Лёс не падманеш, Гальшка.

Пры гэтых словах чарнакніжніка ў пакоі невядома адкуль з’яўляецца П а с л а н е ц.

Т в а р д о ў с к і *(заўважыўшы Пасланца)*. А, пане Суддзя... Вы атрымалі ў ваяводы згоду на мой арышт? Што ж, я гатовы. *(Пакорліва)*. Хадземце.

П а с л а н е ц *(загадкава ўсміхаецца)*. Я не той, за каго ты мяне прымаеш.

Т в а р д о ў с к і *(углядаецца ў Пасланнікаў твар, спалохана)*. Але ж не!

Г а л ь ш к а *(да Твардоўскага)*. Гэта не Суддзя?

П а с л а н е ц. Я прыйшоў па тваю душу, чарнакніжнік. Як і дамаўляліся.

Т в а р д о ў с к і. Ты забыўся пра нашу умову? Ці я сплю і замест Вільні апынуўся ў іншым горадзе?

П а с л а н е ц. А ты не звярнуў увагу на назву карчмы, калі пад’язджаў?

Т в а р д о ў с к і *(занепакоена)*. Якую яшчэ назву? Было цёмна...

П а с л а н е ц *(да Гальшкі)*. Скажы яму, дзяўчына.

Г а л ь ш к а (*вінавата*). Так па-сапраўднаму наша карчма называецца “Бутрым”. Вельмі па-літоўску. Але днямі нейкі п’яны шляхціц адсек шабляй палову шыльды. І цяпер наша карчма мае іншую назву...

Т в а р д о ў с к і (*з жахам*). “Рым!”

Г а л ь ш к а (*вінавата*). Часова. Бацька ўжо замовіў мастаку новую шыльду.

П а с л а н е ц (*пераможна*). “Рым!” Хадзем, даражэнькі, мы цябе ўжо зачкаліся.

Т в а р д о ў с к і. Гэта падман! Ашуканства!

П а с л а н е ц. І хто гэта гаворыць? (*Кладзе руку на плячо Твардоўскага і на вачох аслупянелай Гальшкі растае разам з чарнакніжнікам у паветры.*)

Г а л ь ш к а (*зразумеўшы*). Не! Не забірайце яго! Ён добры! Ён верыць у Бога! (*Плача.*)

Г а н н а (*з нянавісцю*). Анягож, верыць... Хацеў падмануць самога Д’ябла. І прайграў. Смажыцца яму цяпер у пекле. І ўсе мы прайгралі. (*Поўзае па падлозе і намагаецца скласці ў адно цэлае шматлікія аскленкі пабітага магічнага люстра.*)

Г а л ь ш к а (*пасля доўгай паўзы*). Не, ён не прайграў. Ён сапраўды верыў у Бога, толькі... забыўся пра гэта. (*Выходзіць у цэнтр пакоя і гаворыць усё больш ўпэўненым голасам.*) Было так. Калі чэрці схапілі славутага чарнакніжніка Твардоўскага і пацягнулі ў пекла, на яго напаў не страх, а шкадаванне і сорам. Шкада яму стала свайго жыцця, якое прамінула ў пагоні за марнай мэтай. Сорамна стала перад людзьмі, якія верылі ў яго, а ён падмануў іх спадзяванні.

Г а н н а кідае свой занятак і здзіўлена глядзіць на Г а л ь ш к у.

Г а л ь ш к а. І ўспомніў у апошняе імгненне Твардоўскі малітву, якой навучыла яго ў дзяцінстве маці, і з усёй шчырасцю стаў прамаўляць словы гэтай дзіцячай малітвы. (*Узвышае голас.*) І такая сіла была ў гэтай малітве, такая вера, што ўсе жахлівыя гукі пекла не здолелі яе заглушыць. Узлаваўся Д’ябал, што нехта адважваецца ў ягоных уладаннях маліцца, схапіў чарнакніжніка за ногі і шпурнуў як шытую ляльку на неба.

Сівая, згорбленая Ганна як зачараваная слухае Гальшку.

Г а л ь ш к а. І хоць не даляцеў Твардоўскі да раю, бо меў на душы шмат грахоў, але зачапіўся краем камзола за рог месячыка і павіс паміж пеклам і раем, паміж днём учарашнім і заўтрашнім. Ён і цяпер жыве на

месячыку, сядзіць там маркотны і грае ад няма чаго рабіць на жалейцы.
Чуеце? (*Абрывае аповед.*)

Аднекуль з вышыні даносіцца журботны спеў жалейкі.

З а с л о н а